

Östra Grevie kyrka

Lunds stift

Fasad mot norr.

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

KRISTINA SIMONSSON, 2019-07-10

jais
arkitekter

Svenska kyrkan
LUNDS STIFT

—

Östra Grevie kyrka

Vellinge-Månstorp församling, Skytts kontrakt, Lunds stift, Östra Grevie socken, Östra Grevie 42:1, Vellinge kommun, Skåne län, Skåne

Beskrivning och historik

Kyrkomiljön

Från öster. Flygfoto: Pär-Martin Hedberg. Ny väg och tunnel under järnvägen är byggd efter bilden togs.

Östra Grevie ligger på Söderslätt i sydvästra Skåne. Östra Grevie ligger i övergången mellan slättbygd och backlandskap. Slättbygden har Sveriges bästa åkerjord. De goda förutsättningarna för odling gjorde redan under förhistorisk tid området attraktivt. Kring 1000-talet, efter befolkningsökning och förbättringar inom jordbruket, skedde en omfattande bybildning. Under 1100-talet bildades socknarna och flera romanska kyrkor byggdes i området. Socknarna var små och kyrkorna ligger tätt, vilket tyder på stor befolkning och bördig jord.

På en karta från 1708 fanns det ett tjugotal gårdar i Östra Grevie i en långsträckt by i nord-sydlig riktning kring en bygata med kyrkan centralt placerad. Byn var omgiven

av odlingsmark indelad i en mängd smala tegar. Vid enskiftet i början av 1800-talet omvandlades landskapet. Jorden sammanfördes i större enheter och en del gårdar flyttades ut från bykärnan. Gatehus för hantverkare och jordlösa byggdes i byn efterhand istället för gårdarna. Kontinentalbanan, järnvägen mellan Malmö och Trelleborg, med station i Östra Grevie startade 1898. Med järnvägen expanderade samhället med bland annat tegelbruk, affärer, hantverkare och järnvägshotell. 1914 startade folkhögskolan som fortfarande är aktiv. Järnvägen lades ner på 1970-talet men återupptogs 2015. Med jordbrukets rationalisering minskade befolkningen men på senare år har Östra Grevie byggts ut söderut och invånarantalet ökat. Fortsatt expansion är planerad och nu omdanas marken norr om kyrkan med förberedelser för bostäder.

Kyrkan ligger på en höjd intill bygatan som är den forna landsvägen. Den nya sträckningen av landsvägen ligger öster om byn. Bygatan kantas av tätt liggande låga gatehus. Närmast kyrkan ligger före detta småskolan från 1870-talet i rött tegel som numera är församlingshem. Kyrkogården omges av byn åt tre håll. Bygget av en ny väg och schaktning för ett nytt bostadsområde pågår nordväst om kyrkogården.

Kyrkobyggnaden

Den nuvarande nygotiska kyrkan från 1897 föregicks av en medeltida stenkyrka. Kyrkan från omkring 1100-talet var typiskt romansk och hade långhus, smalare kor och rundad absid. Kyrkan hade norr- och sydportal. Kring 1300-talet valvslogs kyrkan och ett vapenhus byggdes framför sydportalen. 1760 byggdes kyrkan till i norr. Kyrkan reparerades vid flera tillfällen och absiden förändrades.

Befolkningsökningen under 1800-talet gjorde kyrkan för liten men också nya ideal kom om hur en kyrka skulle se ut. Biskop Vilhelm Flensburg uttalade sig 1874 om Östra Grevie medeltidskyrka ”huru illa deras vanprydiga, låga och trånga kyrka uppfyller sin bestämmelse att vara ett värdigt Guds hus”. Biskop Flensburg ville helst se nygotiska kyrkor i de flesta församlingar.

Den nya kyrkan ritades 1893 av Salomon Sörensen. Han ritade också de närbelägna kyrkorna i Arrie och Mellan-Grevie, numera i samma församling som Östra Grevie. Sörensen var stadsarkitekt i Malmö 1894-1924 och har ritat flera offentliga byggnader. 1897 uppfördes kyrkan i den för tiden dominerande stilen nygotik. Kyrkan murades i maskinslaget tegel med cementgjutna detaljer. På taket lades mönsterlagt skiffer i rött och grått. Interiört målades väggarna med kvadermålning och dekorationsmålning med bårder, textband och blå stjärnhimmel. Den nya inredningen var ekådrad. Byggmästare var Per Pettersson, kallad ”Kyrkopetter”.

Nedan följer ett urval av renoveringar från underhållsplanen.

Kyrkans murar har flera gånger foglagats.

1950-51 gjordes en renovering efter handlingar av domkyrkoarkitekt Eiler Græbe. Väggar och valv vitmålades. Inredningen som tidigare varit ekådrad målades vit eller grå. Elvärme installerades. Kalksten lades på golvet i vapenhuset. Teknikrum inreddes under trappan i vapenhuset. Koret utökades, trappan flyttades. Predikstolen flyttades till motstående sida.

1969-70 gjorde konstnär Einar Forseth nya målningar till den befintliga altaruppsatsen.

1971 gjordes exteriör renovering efter Eiler Græbes förslag. Skiffertaket byttes till koppartak. Tornets takkupor togs bort. Avvattningen förnyades. Tegelfasaden lagades och betonglisterna renoverades. Taklaget renoverades.

1975 förnyades bänkarna och förkortades så att även sidogångar bildades. Bänkar under orgelläktaren togs bort. Vid byte av golvet under bänkarna fann man rester av den medeltida kyrkans murar.

2005 renoverades kyrkan enligt handlingar av Hegeland & Marsvik Arkitekter. Den omfattade foglagning, lagning av cementdetaljer och målning.

Exteriör

Kyrkan från 1897 består av kvadratisk torn med spira, långhus samt femsidig absid. Kyrkan har en ovanlig, omvänd orientering eftersom koret ligger i väster och tornet i öster. Murarna är av rött tegel och taket är belagt med koppar. Fasaden är artikulerad med lisener och cementgjutna listverk.

Kyrkans murar är uppförda av rött maskinslaget tegel murat med vartannat skift med löpstenar och vartannat med koppstenar. Efter flera omfogningar är fogarna av olika utseende men ursprungligen var fogen en rundad pärlfog. Kyrkans sockel är av grovhuggen granit med snedfasad ovankant. Fasaden indelas av lisener och hörnlisener. I de röda tegelmurarna finns horisontella cementgjutna profilerade gesimser, i fönstrens nederkant och vid fönstrens valvanfang. Den senare markerar även fönstrens spetsbågiga form. Under denna list finns ett horisontellt band av cementstenar. Långhuset har en takgesims bestående av en tandsnittsfris och därovan en profilerad list. På långhusets östvägg finns blinding i form av ett kors.

Kyrkans fönster sitter mestadels i spetsbågiga nischer med cementgjuten profilerad omfattning. Långhusets fönster är grupperade parvis. Gjutjärnsfönstren är svartmålade och spröjsade med cirklar som omges av mindre rektanglar. Solbänkarna är cementgjutna och sammanfaller med gördelgesimsen. Absidens fönster är liknande men mindre och blyspröjsade med färgat glas inom cirklarna.

Tornet har även spetsbågiga dubbla ljudöppningar med brädluckor i tre väderstreck.

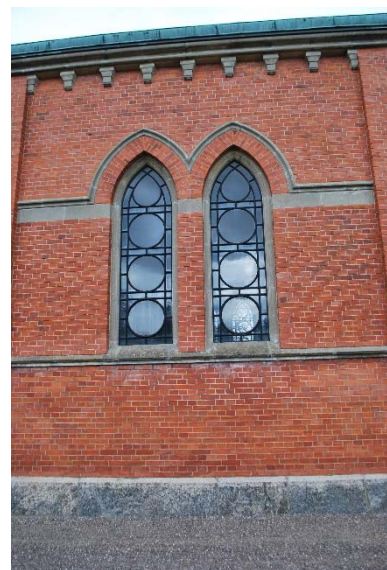
Fasad mot nordväst. Kyrkan har ovanlig omvänd orientering med torn i öster och absid i väster.

Fasad mot öster.

Portal i öster.

Fönster i långhuset

Kyrkan har två ingångar, huvudingång i tornet i öster och ingång till sakristian i absiden i väster. Huvudingången är en spetsbågig perspektivportal av putsad cement. På vardera sidan finns tre kolonner med knoppkapitäl. I tympanon sitter en stentavla med kyrkans byggnadsår. Pardörren av ramverk är på utsidan klädd med stående grön profilerad panel. Gångjärnsbeslagen är stora, svarta, smidda med växtornament. Ingången till sakristian omges av profiltegel och i ovankant av en förhöjning av den

cementgjutna gördelgesimsen. Enkeldörren har panel och gångjärn lika huvudingången.

Långhuset har sadeltak, absiden ett femsidigt tak och tornet en spira med fyra små hörntorn. Samtliga tak är täckta med skivlagd koppar sedan 1971 när skiffertaket byttes ut. Takavvattningen och takplåtar är av koppar, men nedre delen av stuprören är utbytta till röd plåt.

Interiör

Vapenhuset i tornet har högt i tak och ljus från två höga fönster. Väggarna är putsade och målade, i taket sitter träpanel och på golvet ligger kalkstensplattor. En trätrappa leder till tornets övre våningar. Under trappan är inbyggt teknikutrymme. En brunmålad pardörr med ramverk och fyllningar leder in i kyrkan.

Långhuset mot koret i väster. Från orgelläktaren.

Kyrkorummet består av ett enskeppigt långhus med upphöjt kor och absid i väster. I långhusets bakre östra del finns orgelläktaren.

Öppna bänkar står på ömse sidor om mittgången i långhuset. Även sidogångar längs ytterväggarna finns sedan 1975. Golvet är belagt med åttkantiga cementplattor med hörntärningar, i färgerna rött, svart och beige. Det är det ursprungliga golvet. Senare är golvet kompletterat med bruna klinkerplattor i sidogångarna och längst bak där bänkar tagits bort. Under bänkarna ligger lackat brädgolv. Väggarna är slätputsade

och vitfärgade.

Långhuset är välvt med ett innertak av trätunnvalv med synliga sparrar som på ovensidan är klätt med pärlspontpanel. Sparrarna går en bit ner på väggen. I mötet mellan vägg och valv finns en bred profilerad trälist med tandsnittsfris. I taket hänger mässingskronor och på väggarna mässingslampetter. På långhusväggen hänger en äldre altartavla.

Kor och absid är upphöjt ett steg och golvet är belagt med kalksten. Triumfbågen är hög och svagt spetsbågig. I koret står predikstol och piano i norr, i söder finns dopaltare och båda dopfuntarna. Den femkantiga absiden har fem fönster med tonat antikglas och är välvd med ett femkappigt vitt valv. Ribborna vilar på konsoler på väggen. Absiden upptas av altarringen och den nygotiska altaruppsatsen med Forseths ljusa målning från 1970. Vid ytterväggarna står äldre bänkar.

Den lilla sakristian med klädskaup inryms bakom altaruppsatsen. Det lägre golvet är belagt med brädor.

Långhuset mot orgelläktaren i öster.

Orgelläktaren bärs av tolv pelare med knoppkapitäl. Från pelarna utgår figursågade snedsträvor. Läktarbarriären är tät och indelad i fält med smala ramverk och fyllningar mellan pelare. Läktaren är förhöjd med en rundstång av metall. Under läktaren finns förvaringskåp och ljusbärare. Väggen mot vapenhuset är målad roströd. Över dörren till vapenhuset hänger Carl XI emblem.

Inredning och inventarier

Inredningen från kyrkans byggnadsår 1897 ritades av arkitekt Salomon Sörensen.

Altare av trä från 1897. Fick senare vävspända sidor med motiv målade av förre kyrkoherden Ernst Frostin.

Dopaltaret är gjort av kyrkans gamla predikstolskorg från 1756 och renoverad 1852.

Altaruppsatsen i nygotisk stil från 1897 har vimperger och fialer, småtorn. Målningarna, en triptyk, är utförda av Einar Forseth 1969-70.

Målningarna är i ljusa färger i övervägande blått och gult.

Jesus är placerad med sädeskärve i Östra Grevis omgivningarna med Bolmes högar och en traktor i det backiga jordbrukslandskapet i bakgrunden. Vid ena sidan finns ett äldre lantbrukarpar och vid andra sidan barn. De blickar mot Jesus i mitten.

På baksidan av altaruppsatsen finns de äldre målningarna med bladmotiv mot gråblå botten.

Gamla altaruppsatsen från 1703 hänger på långhusväggen och är en målning av korsfästelsen omgiven av pilastrar med snidade akantusslingor.

Altaruppsatsen med målning av Einar Forseth.

Altarringen av trä har femsidig plan. Det genombrutna räcket har spetsbågar och kolonnetter med knoppkapitäl. Vitmålad med detaljer i guld. Överliggare och knäfall är tygklädda. Förmodligen från 1897.

Dopfunnt 1 av grågrönt målat trä från 1897 i nygotisk stil. Predikstol och dopfunnt är gjord i samma stil. Åttkantig cuppa på smalare skaft och en åttasidig fot.

Dopfunnt 2 från 1700-talet i form av en stor träskulptur, eventuellt av Johannes döparen med ett fat i händerna.

Predikstolen av trä i nygotisk stil från 1897. Målad i grågrönt med detaljer i guld. Sidorna av ramverk har i fyllningarna en gyllene stjärna med strålar. Trappräcket har kolonnetter med gyllene korintiska kapital.

Bänkinredningen med ett gotiskt formspråk är öppen och tillkom 1897. Den byggdes om 1975. Gavlarna mot mittgången är ursprungliga från 1897 och är sirligt figursågade med dekoration av trepass. Alla övriga delar är förnyade. Gavlarna kröns av en spetsig prydnadsgavel och är målade i olika gröna toner medan övriga delar är laserade i brungrönt.

Orgeln byggdes omkring 1897 av Salomon Molander & Co i Göteborg. Fasaden är tredelad i nygotisk stil med vitmålade vimperger och fialer samt dekorerad med förgyllad akantusornamentik och i nederkant med målade änglahuvuden.

Storklockan är gjuten 1896 av Joh. A. Beckman & Comp. i Stockholm. Klockan pryds av inskriptioner och bårder. *Lillklockan* är gjuten 1762 av Andreas Wetterholtz i Malmö. Klockan pryds av bladbårder, strålsol, figurer och inskriptioner. Klockorna är nästan lika stora.

Kyrkogården

Historia

Medeltida kyrkogårdar anses allmänt ha varit inhägnade, betade ängar, som även fungerade för profana ändamål. Gravarna utformades ofta som små kullar med träkors. Under andra hälften av 1800-talet omgestaltades ett stort antal kyrkogårdar i Skåne då de fick stramare planlösningar med gångar och kvarter och omgärdade gravplatser.

I sockenstämmans protokoll från 1838 omtalas att den årliga grässkörden från kyrkogården ska auktioneras ut. Två år tidigare beslutades att en ny stenmur ska uppföras runt kyrkogården. Kyrkogården har flera gånger utvidgats. Den utökades i öster efter en brand 1852 av flera gathus som låg mellan kyrkan och bygatan. När den nya kyrkan, som var betydligt större än den gamla, byggdes 1895 utökades kyrkogården åt väster. Ytterligare utvidgning i väster invigdes 1935. Förmodligen rationaliserades på 1970-talet när en del buxbom togs bort och marken grässåddes. 2012 togs askgravplatser i bruk.

Från nordväst. Flygfoto: Pär-Martin Hedberg. (Kyrkan har omvänd orientering med tornet i öster.)

Beskrivning

Kyrkan ligger på en höjd. Huvudingången är från vägen i öster och en sluttande gång kantad av stora lindar leder till entrén i tornet. Kyrkogården omges av stödmurar mot den lägre omgivningen. Murarna har olika utseende. Mot öster är muren av stenblock med ett smidesstaket ovanpå. Mot söder en putsad mur avtäckt med tegel, som förmodligen är den äldsta avgränsningen. Mot norr och väster omger häckar. En trädkrans av lind och kastanj omger delvis kyrkogården.

Gångarna är av singel. Gravplatserna är mestadels täckta med singel och omgärdade av låga buxbomshäckar. Enstaka gravar har smidesräcke, stenram eller kätting. Få träd, men mycket vintergröna buskar växer på några gravar. Högre stenar från omkring förra sekelskiftet, bland annat i form av obelisker, finns framförallt öster och söder om kyrkan. Den vanligaste titeln är lantbrukare, men här finns även olika hantverkare som vagnmakare och skräddarmästare. Infällda grässådda partier finns på flera ställen, bland annat vid södra muren med ditflyttade gravstenar. En askgravlund med ljusbärare och liggande stenblock med namnbrickor är placerad nordväst om kyrkan. På den nya delen, väster om bårhuset, står stenarna mot rygghäckar av bok. Stenarna är låga, horisontella och har inramning av buxbom.

Byggnader på kyrkogården

Ett bårhus och en ekonomibygnad, ritade av Eiler Græbe 1954, finns väster om kyrkan. Husen, som ligger mellan den äldre kyrkogården och utbyggnaden från 1935, är vitputsade och har sadeltak med tegelpannor. Bårhuset har en markerad portal med ett utkragande gavelparti av kalksten.

Kulturhistorisk karaktärisering för Östra Grevie kyrkoanläggning

Östra-Grevie samhälle har flera olika karaktärer. Längs vägen intill kyrkan ligger flera äldre låga vitputsade gatehus. När järnvägen kom till byn i slutet av 1800-talet byggdes ett stationssamhälle med hus i rött tegel. Östra Grevie har utökats med nybyggda villaområden och expanderar, bland annat tack vare den nya järnvägen från 2015. Strax nordväst om kyrkan planeras för nya bostadsområden.

Kyrkan ligger på en höjd och kyrkogården omges av häckar, murar och delvis av trädkrans. Kyrkogården karaktäriseras delvis av sekelskiftesideal kring 1900 med buxbomsomgärdade gravplatser och högresta stenar men flera delar är grässådda med gravstenar direkt i gräs. Utbyggnaden av kyrkogården är tydligt avläsbar med bårhuset i gränsen mellan äldre och nyare del. Den senare delen har låga gravstenar placerade längs rygghäckar men även här är gravplatserna buxbomsomgärdade. Nytillskottet är askgravplatser nordväst om kyrkan.

Östra Grevie nuvarande kyrka ersatte en medeltida kyrka. Kyrkan är byggd under en intensiv kyrkobyggnadstid. En anledning till nybyggnader var den stora befolkningstillväxten men även att samhället förändrades i grunden genom enskiftet, politiska reformer, industrialiseringen, järnvägens tillkomst och splittring mellan statskyrkan och fritänkare. En ny kyrka sågs som en statussymbol för ordning och skönhet och maktsymbol för stadskyrkan.

Den förhärskande stilen under 1880-1910 var nygotiken som beskrevs i "Allmänna anvisningar". Genom denna skrift blev nygotiken svenska kyrkans arkitekturstil.

Östra Grevie kyrka från 1897 ritades av arkitekt Salomon Sörensen. Han har ritat fem kyrkor i Skåne varav tre i Vellinge-Månstorp församling. Östra Grevie och Mellan-Grevie är i nygotisk stil där Mellan-Grevies plan är mer ovanlig och nyskapande medan Östra-Grevie tillhör den mer vanligt förekommande nygotiska kyrkan.

Murarna är av rött maskinslaget tegel med horisontella band av cement.

Gjutjärnsfönstren har profilerade cementomfattningar och västportalen är konstfullt

utformad. Dörrarna är smyckade med kraftfulla dekorativa järnbeslag som är typiska för nygotiken. Kyrkan är dock enkel i jämförelse med nygotiska ”katedraler” som de i Lund och Asmundtorp. Nygotiken ansågs vid denna tid som den bästa arkitekturstilen för att förmedla det teologiska budskapet. I inredningen var det viktigt att betona alla detaljers kyrkliga karaktär i motsats till profant och skapa ett rum som var andaktsväckande och upplyftande. Exteriören är välbevarad liksom de flesta kyrkor från denna tid förutom att takets skiffer är bytt till koppar och kuporna på tornet är borttagna.

Kyrkan visar på den nya tid som kom med järnvägen och industrialiseringen då ornament kunde gjutas prefabricerade i cement. På så vis påverkade industrialiseringen inte bara tekniken utan också gestaltningen.

Kyrkan präglas av sitt ursprungsår 1897 samt stora förändringar på 1950-talet. Kyrkorummet är ljust och välvt med ett vackert träinnertak. Det mesta av den originalinredning som Salomon Sörensen ritade till kyrkan finns kvar som t ex orgelfasad, läktare, dopfont, predikstol samt bänkgavlarna. De har ett gemensamt och sammanhållet formspråk men ny färgsättning. På golvet i mittgången finns det tidstypiska ursprungliga golvet kvar med åttkantiga färgade cementplattor vilket är positivt. Rummet förändrades på 1950-talet när all färgrik dekormålning försvann till förmån för vitt på väggar, tak och valv. Den tidigare ekådrade inredningen målades grå och vit vilket ändrade intrycket av kyrkan, och bröt mot den traditionella nygotiska bilden.

Den ursprungliga Salomon Molanderorgeln är av musikaliskt och kulturhistoriskt värde och bör renoveras, enligt orgelinventeringen.

Fokus riktas mot kyrkans nygotiska altaruppsats från 1897 som har en altartavla från 1970 av Einar Forseth. Det är en kraftig stilbrytning mellan uppsats och målningar men också befriande positivt att Jesus inte är korsfäst utan skildrad ljus och inplacerad i kyrkans omgivning. Triptyken är målad i ljusblått och gult med många små färgstreck. Einar Forseth är mest känd för sin stora mosaik av Mälardrottningen i Gyllene salen i Stadshuset i Stockholm. Han har målat i flera kyrkor och gjort glasfönster. Ofta tolkar han bibliska motiv och placerar in dem i nutiden och i kyrkans närmiljö. Nutiden representeras här av en traktor och närmiljön av Bolmers högar och det odlade backlandskapet. Livets gång visas med barnen och det äldre paret. Vid Jesus sidor.

Att tänka på

- Kyrkorummet har kvar mycket av sin originalinredning från 1897 som bör värnas liksom det ursprungliga golvet i mittgången.

- Altartavlan av Einar Forseth är av konstnärligt värde av känd konstnär.

Skydd m.m.

Kyrkan och kyrkogården skyddas som kyrkligt kulturminne enligt 4 kap. kulturmiljölagen. Tillkommen före utgången av 1939. Omfattas av tillståndsplikt 4 kap. 3§. Kyrkotomten ligger inom av länsstyrelsen utsedda kulturmiljöstråk, Landsvägen Malmö-Ystad samt Kontinentalbanan.

Kyrkotomten ligger inom reg. Fornlämning Östra Grevie 51:1 som utgör bytomten enligt äldre lantmäterikartor. Fornlämningar skyddas enl. 2 kap. kulturmiljölagen.

Källor och litteratur

Skåne, Landskapets kyrkor, red. Markus Dahlberg, Riksantikvarieämbetet, 2015

Sockenkyrkorna – kulturarv och bebyggelsehistoria, Riksantikvarieämbetet, 2008

Skånska kyrkor, Skånes Hembygdsförbund årsbok 1997

Byarna vid landsvägen, Ernst Frostin

Vård och underhållsplan för Östra Grevie kyrka, Caroline Ranby, 2017

Om Östra Grevie gamla och nya kyrka, Elna-Birgitta Lithner,

Nygotiska kyrkor i Skåne. Utveckling i form, material och konstruktion 1840-1910.
Konsthögskolans arkitekturskola

Kyrkorivningar och kyrkobyggen i Skåne 1812- 1912, Siegrun Fernlund, 1982

Lunds stift Orgelinventering, Anders Johnsson, 2018-07-10

Övriga uppgifter

Denna rapport om Östra Grevie kyrka, Skytts kontrakt, har upprättats av:

Kristina Simonsson, (rapportförfattare, inventering och foto) Arkitekt SAR/MSA,
Certifierad sakkunnig avseende kulturvärden

Karl Johan Kember (granskning), Arkitekt SAR/MSA, Certifierad sakkunnig avseende kulturvärden

JAIS arkitekter AB, Sundstorget 3, 251 21 Helsingborg, 042-14 92 30, www.jais.se

Inventeringsdatum: 2019-04-10

Färdigställd rapport: 2019-07-10

Östra Grevie - byggnadsbeskrivning

Stomme:	Murverk-tegel
Fasadmaterial:	tegel
Fasadkulör:	röd
Takform:	Sadeltak Spira
Taktäckningsmaterial:	Plåt-koppar-skivtäckning
Byggnadsdel:	Torn-öster Långhus Absid-väster-polygonalt